Florentina NICOLAE

ANTROPONIME DACICE ŞI ROMÂNEŞTI ÎN „DE ANTIQUIS ET HODIERNIS MOLDAVIAE NOMINIBUS" ŞI „HISTORIA MOLDO – VLACHICA"[1] DE DIMITRIE CANTEMIR

1. Preocuparea constantă a lui Dimitrie Cantemir de a-şi cunoaşte ţara şi de a o deschide către Europa s-a manifestat prin redactarea unor opere dedicate culturii şi istoriei neamului: monografiile *Descriptio Moldaviae* şi *Vita Constantini Cantemyrii*, în limba latină, respectiv *Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor*, *"monument al istoriografiei româneşti moderne la începuturile ei"*[2]. Realizarea acestor opere a fost un proces foarte îndelungat, întrerupt, deseori, de presiunile sociale şi politice la care era supus autorul. Opera monografică dedicată Moldovei a fost precedată de un proiect abandonat, *De antiquis et hodienis Moldaviae nominibus*. De asemenea, *Hronicul* a avut o variantă iniţială în limba latină, *Historia Moldo-Vlachica*. Ambele lucrări se păstrează, într-un singur manuscris, în Arhivele de Stat de la Moscova şi au fost publicate, abia în 1983, în tomul IX, partea întâi, din seria "Opere complete" cantemiriene, într-o ediţie critică, de o mare acribie ştiinţifică, realizată de profesorul Dan Sluşanschi.

1.1. Din punct de vedere informaţional, aceste două opere sunt importante prin aceea că ne arată fazele şi metodele de lucru ale lui Cantemir, evoluţia concepţiei sale despre istoria neamului. Din punct de vedere formal, fiind încă în stadiul de "ciorne", ele ne indică modul de preluare a informaţiei, influenţele în limbaj şi stil exercitate de lucrările bibliografice redactate în greaca veche sau modernă, în latina antică, medievală sau neolatină, de cronicile slave şi româneşti.

1.2. În acest eseu se va analiza felul în care numele proprii dacice şi româneşti au fost adaptate în latina cantemiriană din DMN şi HMV, acordând o importantă deosebită antroponimelor de scriitori şi de personalităţi istorice.

2. Numele proprii de scriitori

2.1. Dimitrie Cantemir a utilizat o bibliografie bogată pentru realizarea operelor sale istorice. Unele ediţii au fost consultate şi excerptate cu siguranţă de el, după cum o dovedesc fie trimiterile la volum, pagină, fie confruntarea textelor respective, reluate cu fidelitate. La alţi autori ajunge prin intermediul unor surse secundare,

https://biblioteca-digitala.ro

precum Bonfinius, Leunclavus, Calvisius, Petavius.

2.2. Dintre operele cronicarilor români, cea mai utilizată este *Letopisețul* lui Grigore Ureche. Numele apare frecvent în text, dar Cantemir nu pare să-şi înfrângă o ciudată şovăială în ceea ce priveşte grafierea lui.

2.2.1. Acest nume propriu suferă un dublu tratament, fiind considerat când indeclinabil, când substantiv cu tema în *a*.

2.2.2. Forma de nominativ cea mai utilizată este *Urekie*: *Urekie Vornic Moldavus historicus* (DMN, 158r, p. 84), *Urekie Vornik* (DMN, 158v, p. 88), uneori fiind concurată de forma *Ureke*, chiar pe aceeaşi pagină: *Ureke quidem* (DMN, 159r) sau de forma *Urekia: hunc forte Sylvium incaute secutus Urekia* (DMN 147r, p. 42).

2.2.3. În cazul genitiv, este socotit aproape peste tot declinabil: *in "Annales" Urekae historici Moldavi* (HMV, I, 8, 25, p.178), *"Annales" Urekae intelligit* (HMV, I, 9, 27, p.180), *ad Urekae, probatissimi Moldavorum historici, Praefationem* (HMV, I, 11, 37, p.196), *errorem Urekiae* (DMN 162v, p.102), *Urechiae "Chronicum"* (DMN 166v, p.118). Cu rare exceptii apare indeclinabil: *ad lubitum Ureke* (DMN 164r, p.108), *Urekie et Costini opinio* (DMN 160v, p. 94).

2.2.4. Folosit în cazul dativ, numele cronicarului rămâne indeclinabil: *si confidamus Ureke* (DMN 163r, p. 104).

2.2.5. În acuzativ, acest nume are forma *Urekiam* (DMN, 163r, p.104), dar, mai des, este utilizat indeclinabil: *secundum Ureke* (DMN 163v, p.106), *apud Ureke* (DMN, 164r, p.108).

2.2.6. În cazul ablativ, este menţinută forma indeclinabilă: *ab Urekie* (DMN, 160r, p.92), *ab Ureke, ex Ureke* (DMN 163r, p.104).

2.3. Dintre cronicarii români, mai apar citaţi în textul cantemirian Miron şi Nicolae Costin.

2.3.1. Se folosesc, în egală măsură, formele *Nicolaus* (DMN, 159v, p.90) şi *Necolaus* (DMN 159r, p. 88).

2.3.2. Numele "Costin" este notat frecvent cu un *n* în plus, într-o tendinţă de scriere hipercorectă: *Miron Co[n]stin* (DMN, 166r, p.118), *Nicolaus Co[n]stinus Moldavus scriptor* (DMN, 149v, p. 50).

3. Numele proprii de figuri istorice

3.1. Informaţiile referitoare la perioada dacică a istoriei româneşti au fost preluate de Cantemir din lucrări neautohtone, uneori din surse secundare. Astfel se explică existenţa mai multor variante grafice pentru acelaşi nume.

3.1.1. Varianta *Boerebista - cum Boerebista rege* (DMN 145v, p.34) - este explicabilă prin filiera de preluare a informaţiei. Textul din Iustinus, după Trogus, continuă conjectura *Boerebista*, introdusă de G.J.Vossius, în locul numelui de *Oroles*.[3] O altă lecţiune este *Barebista*, preluată tot dintr-o ediţie la opera la Iustinus: *qui Iustino Barebista est*

https://biblioteca-digitala.ro

(HMV, I, 4, 13, p. 156). Deşi citează de mai multe ori această variantă, atunci când preia denumirile regilor daci de la Praetorius, foloseşte numele din opera acestuia: *Baruista sive Bervista* (HMV, I, 4, 13, p. 156).[4]

3.1.2. Pentru *Decebal*, Cantemir utilizează, la începutul lucrării DMN, denumirea de *Decibalus: sub eorum duce Decibalo* (147v, p.44), *duce illorum Decibalo* (148r, p. 44), după care recurge numai la *Decebalus*, denumire care apare în sursele medievale folosite ca bibliografie. Prin analogie cu Sarnicki, care deriva de la numele propriu *Diurpaneus*, adjectivul *Diurpaneicum - bellum Diurpaneicum*[5] - Cantemir formează, de la *Decebalus*, adjectivul *Decebalicum*: *Bellum, inquit, Lib.III, C.6, Diurpaneicum (h.e.Decebalicum sive Dacicum)* (HMV, I, 7, 23, p.174; II, 2, 55, p. 228).

3.1.2.1. Deşi, în general, încadrează acest nume la temele în *o*, Cantemir îl tratează uneori ca pe un substantiv cu tema consonantică: *Decebalis interitum* (HMV, II, 2, 56, p. 230), poate prin analogie cu *Diurpanis*, un alt nume sub care era cunoscut Decebal: *ultimus Dacorum Rex fuit Decebalus, qui et Diurpanis apud quosdam dicitur* (HMV, I, 1, 5, p. 158).

3.2. Numele de figuri medievale din istoria românească sunt preluate fie din cronici bizantine, fie din lucrările cronicarilor români, de aceea procesul adaptării lor la limba latină implică oscilaţii grafice şi de încadrare morfologică.

3.2.1. Dimitrie Cantemir este primul dintre istoricii noştri care face referiri la evul mediu românesc timpuriu, la Imperiul româno-bulgar şi la valahii de la sudul Dunării. Bazându-se, mai ales, pe informaţiile furnizate de cronica lui Nicetas Choniates, Cantemir analizează în detaliu episodul răscoalei vlahilor conduşi de fraţii Petru şi Asan împotriva Imperiului de Răsărit: *Eius defectionis principes et authores fuerunt duo ex illa gente fratres, Petrus et Asan* (HMV, III, 2, 110, p. 356).

3.2.1.1. Numele propriu *Asan* este încadrat la declinarea a treia. În cazul nominativ se află, în general, sub această formă, dublată uneori de *Asanes*: *Asanes autem non multo post in Mysiam reversus* (HMV, III, 6, 122, p. 374), *Asanes cum copias distribuisset* (*ibidem*). Plasarea acestui substantiv în alte cazuri se face fără şovăieli de ordin morfologic: *ad Petrum et Asanem* (HMV, III, 6, 121, p. 372), *Asanem occidisse* (HMV, III, 6, p. 374), *ab Asane exquisitus* (*ibidem*), *Asanis uxorem* (HMV, III, 4, 118, p. 368).

3.2.1.2. Trădătorul Asaneştilor şi aliatul romeilor este Ivancu, nume care reprezintă varianta vlahă a lui "Ioan": *ab Ibanco (sic Ioannes a Blachis dicitur)* (HMV, III, 6, 122, p. 374). Acest substantiv propriu este încadrat la temele în *o*, fără să prezinte vreo anomalie morfologică: *neque Petrus Ibancum expugnare, neque Ibancus Petro se resistere facile*

https://biblioteca-digitala.ro

posse cerneret (HMV, III, 6, p. 374).

3.2.2. Câteva probleme de adaptare la limba latină sunt ridicate de numele figurilor istorice româneşti din perioada de formare a cnezatelor şi a voievodatelor moldovene şi muntene. Aceste probleme apar pentru că informaţiile au fost preluate de Cantemir din opere de limba greacă, slavonă şi română.

3.2.2.1. Ortografierea şi încadrarea morfologică a numelui propriu *Dragoş* par a fi dificile pentru Cantemir, după cum o arată cele patru variante grafice: *Dragoss* (DMN, 161v, p. 98), *Dragosz: annum Dragoszi principis exitus* (DMN, 161v, p. 98), *Dragossus: usque ad exitum Dragossi* (HMV, III, 12, 138, p. 410), *Dragossius: Moldaviae Dragossium* (HMV, III, 12, 138, p. 410). Poate că aceste oscilări grafice în latinizarea unui nume românesc au la bază analogia cu formele latinizate ale numelui istoricului polon Jan Dlugosz, *Dlugosius* (HMV, II, 2, 53, p. 224), *Dlugossius* (HMV, III, 12bis, p. 416).

3.2.2.1.1. In cazul acuzativ, pe lângă formele aşteptate - *usque ad principem Dragossium; usque ad Dragossum* (DMN 163r, p. 104) - este folosită şi forma *Dragoss: post primum Dragoss*[6] (DMN 161v, p. 98), *ad primum Principem Dragoss* (DMN 162v, p. 102), *ad Dragoss primum Principem Moldaviae* (DMN 164r, p. 108).

3.2.2.1.2. Şovăielile grafice se manifestă şi când substantivul stă în cazul genitiv: *ille parens Dragosii; aliter frater Dragosii* (HMV, III, 12bis, p. 418) sau *ad exitum Dragossi* (HMV, III, 12, p. 410).

3.2.2.2. Omologul muntean al lui Dragoş este Radu Negrul. Numele acestuia este fie păstrat ca în româneşte şi, în acest caz, lăsat indeclinabil- *Montanorum Principem Radul Negrul* (DMN 160r, p. 94), fie tradus în latină - *Radulus Niger, Valachiae Princeps* (HMV, III, 12bis, 141, p. 418) -, fie latinizat: *post Dragossi et Negruli principum ex Transilvania exitum* (DMN 164v, p. 112).

3.2.2.3. Antroponimicul *Bogdan* este fie folosit în forma românească - *Bogdan ille parens Dragosii* (HMV, III, 12bis, p. 428), fie latinizat prin încadrarea la temele în *o: fuisse Bogdanum* (HMV, III, 11, p. 402), *a Bogdano, Dragosii primi Principis parente* (HMV, III, 12bis, p. 418). De la acest nume este derivat toponimicul *Bogdania*, denumire pe care turcii o dau Moldovei: *Turcico vocabulo Nigra Bogdania* (HMV, III, 12bis, p. 418).

3.2.2.5. Cantemir preia eroarea de interpretare[7] a sintagmei slavone din cronicile lui Grigore Ureche şi Nicolae Costin, scriind *Petrus filius Mussati*, în locul formei aşteptate *Mussatae*, deoarece este vorba despre Muşata sau, cu numele ei catolic, Margareta, fiica lui Bogdan I sau a lui Laţcu.

4. În concluzie, se poate remarca faptul că Dimitrie Cantemir este fidel surselor bibiografice, în ceea ce priveşte preluarea şi/sau latini-

https://biblioteca-digitala.ro

zarea antroponimelor dacice şi româneşti. În cazul în care apar mai multe variante grafice, autorul le utilizează pe toate, încadrându-le morfologic în mod corespunzător. Dacă nu există atestări în alte documente de limbă latină, Cantemir este nevoit să găsească singur soluţii. Din această cauză, am consemnat fie folosirea unor forme invariabile, fie oscilaţiile grafice şi morfologice. Am observat preferinţa autorului pentru formele declinabile, deci latinizate, ca părţi componente ale unei neolatine elegante, specifice latinei europene din secolul al XVIII-lea.

NOTE

1. În cursul acestui eseu, se vor folosi următoarele prescurtări:
   DMN, pentru *De antiquis et hodienis Moldaviae nominibus. Ca(put) 1.*
   HMV, pentru *Historia Moldo-Vlachica*
2. Vide Virgil Cândea, 1983, p. 6
3. Vide *id., ibid.*, nota 18, p. 35
4. Cf. Matthaeus Praetorius, *Orbis Gothicus*, IV, 4, 1688, p. 37
5. Stanislaus Sarnicki, 1587, p. 88
6. Poate fi invocată aici alunecarea autorului în registrul limbii materne.
7. Vide Dan Slusanschi, 1983, *Introducerea*, n. 214, p.99

DACIAN AND ROMANIAN ANTHROPONYMS IN „DE ANTIQUIS ET HODIERNIS MOLDAVAE NOMINIB" AND „HISTORIA MOLDO-VLACHICA" BY DIMITRIE CANTEMIR

Abstract

The object of this study was the analysis of the Dacian and the Romanian names that occur in Dimitrie Cantemir's Latin works "De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibus" and "Historia Moldo-Vlachica". It was noticed that on the one hand, the author used the names as they were written in his Latin and Greek sources; on the other hand, he used the Romanian forms or tries several Latin forms he made ad hoc, in searching for the best one.

https://biblioteca-digitala.ro